

Van collegiale toetsingen naar onafhankelijk toezicht

Een literatuurstudie

Martijn van Opijnen

SAMENVATTING De beleidsmatige en politieke keuze om het systeem van collegiale toetsingen te vervangen door een onafhankelijke toezichthouder op accountantsorganisaties lijkt niet voorzien van een wetenschappelijke onderbouwing. Dit artikel geeft een globaal overzicht van de meest relevante onderzoeksvragen en -resultaten ten aanzien van het toezicht op accountantsorganisaties. In de eerste plaats wordt een samenvatting gegeven van de wetenschappelijke literatuur over (de voor- en nadelen van) collegiale toetsingen. In de tweede plaats geeft het artikel inzicht in de onderzoeken die zijn gedaan naar onafhankelijk toezicht: beschrijvende studies en studies naar het effect en de effectiviteit van het toezicht. Het artikel besluit met de constatering dat wetenschappelijk onderzoek aantoont dat onafhankelijk toezicht voordelen heeft ten opzichte van collegiale toetsingen, maar dat meer onderzoek nodig is op basis van onderzoeksdata uit de praktijk en onderzoeksdata van buiten de Verenigde Staten.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Wetenschappelijke onderzoeksresultaten en inzichten kunnen bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit van de beroepsuitoefening, de regelgeving en het toezicht daarop. De wetenschappelijke studies op het gebied van toezicht op accountantsorganisaties zijn nog relatief beperkt in aantal en verspreid over verschillende academische tijdschriften die niet voor iedereen even toegankelijk zijn. Dit artikel beoogt een globaal overzicht te geven van de meest relevante onderzoeksvragen en -resultaten ten aanzien van het toezicht op accountantsorganisaties die van belang kunnen zijn voor accountants in de openbare praktijk, regelgevers en toezichthouders.

1 Inleiding

Op 1 oktober 2011 was het precies vijf jaar geleden dat de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) in werking trad. Op dat moment werd de Autoriteit Financiële Markten (AFM) verantwoordelijk voor het toezicht op accountantsorganisaties die wettelijke controles verrichten. Daarmee kwam er feitelijk een einde aan collegiale toetsing¹ op grond van zelfregulering binnen het domein van de wettelijke controles.

In de memorie van toelichting bij het oorspronkelijke wetsvoorstel van de Wta (2004) zijn de overwegingen beschreven voor de keuze voor onafhankelijk publiek toezicht in plaats van de bestaande collegiale toetsing. Deze overwegingen hebben vooral betrekking op een reeks boekhoudaffaires (Enron, Worldcom, Xerox, Ahold, KPNQwest en Parmalat) die een aantal zwakten in de borging van de publieke functie van de accountant hebben blootgelegd, de herziening van de Achtste Richtlijn Vennootschapsrecht binnen de Europese Unie en de evaluatie van de accountantswetgeving (Minister van Economische Zaken, 2003).

Eerdere publicaties in het MAB over collegiale toetsingen en onafhankelijk toezicht zijn vooral beschrijvend van aard en gaan in op de politieke overwegingen en de inhoud van de wet- en regelgeving. Zo zijn de uitgangspunten voor de keuze van het toezichtmodel zoals vervat in het wetsvoorstel beschreven (Pouw et al., 2004) en zijn verklaringen gepresenteerd voor het instellen van onafhankelijk toezicht (Dinant en Maijor, 2005). Verder zijn aspecten van het toezicht in Nederland vergeleken met het toezicht in de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland (Vergoossen en Wallage, 2004). Waar Majoor en Wallage (2005) ingaan op de vraag of het stelsel van (collegiale) kwaliteitstoetsing in Nederland voldoet aan de eisen van de wet- en regelgeving en het maatschappelijk verkeer, doen Dassen en Roos (2007) suggesties voor de wijze waarop overlap en 'toezichtconcurrentie' tussen die collegiale toetsing en het onafhankelijk toezicht kan worden voorkomen. Ten slotte zijn de contouren van het nieuwe institutionele raamwerk geschetst langs de lijnen van de trias politica (Bosman en Vergoossen, 2008) en is de internationale dimensie beschreven die in 2008 aan de Wta werd toegevoegd, waaronder het toezicht op auditororganisaties van een derde land (Pouw en Maijor, 2008).

Hoewel regelmatig wordt onderkend dat de wetenschap en de praktijk meer zouden moeten samenwerken,² wordt in de toelichting bij het wetsvoorstel en in de eerder verschenen MAB-artikelen niet of nauwelijks melding

gemaakt van wetenschappelijke (empirische) onderzoeken. De keuze om het systeem van collegiale toetsingen te vervangen door een onafhankelijke toezichthouder op accountantsorganisaties lijkt vooral beleidsmatig en politiek en niet voorzien van een wetenschappelijke onderbouwing. De wetenschappelijke studies op het gebied van toezicht op accountantsorganisaties zijn relatief beperkt in aantal en verspreid over verschillende academische tijdschriften die niet voor iedereen even toegankelijk zijn. Er lijkt daarom een behoefte te bestaan aan overzichtsartikelen die de onderzoeksliteratuur toegankelijker maken voor lezers buiten de academische wereld (Francis, 2011). Dit artikel beoogt een dergelijk globaal overzicht te geven van de meest relevante onderzoeksvragen en -resultaten ten aanzien van het toezicht op accountantsorganisaties die van belang kunnen zijn voor accountants in de openbare praktijk, regelgevers en toezichthouders. Hierbij wordt zowel geput uit onderzoeken die zijn gepubliceerd in vooraanstaande wetenschappelijke tijdschriften als lopende onderzoeksprojecten die als 'working papers' publiek beschikbaar zijn.³ In de eerste plaats zullen onderzoeksresultaten worden beschreven die betrekking hebben op de collegiale toetsingen. Hoewel het aantal wetenschappelijke studies naar (de effecten van) collegiale toetsingen relatief beperkt is, geven de resultaten inzicht in de voor- en nadelen van dit systeem van toezicht op accountantsorganisaties. In de tweede plaats worden de onderzoeken naar onafhankelijk toezicht op accountantsorganisaties beschreven. Deze zijn in vergelijking met de studies naar collegiale toetsingen aanzienlijk talrijker en gaan concreter in op de effecten en de effectiviteit van dit nieuwe systeem van toezicht. De literatuurlijst aan het eind van dit artikel kan worden gebruikt als startpunt voor verdere verdieping op deze onderwerpen.

2 Collegiale toetsing

2.1 Inleiding

Bij een collegiale toetsing worden het interne stelsel van kwaliteitsbeheersing en de kwaliteit van de beroepsuitoefening, waaronder de toepassing van de vaktechnische normen en de naleving van de beroepsethiek, getoetst door collega-accountants die niet werkzaam zijn bij de te toetsen accountantsorganisatie (NIVRA, 2003; Vergoossen en Wallace, 2004). Dit stelsel van collegiale toetsing is in Nederland in 1996 door het NIVRA ingevoerd en gebaseerd op de collegiale toetsing ('peer review') die tot 2003 in de Verenigde Staten functioneerde (Majoor en Wallace, 2005). In de Verenigde Staten voerde de American Institute of Certified Public Accountants (AICPA; de Amerikaanse beroepsorganisatie voor accountants) de collegiale toetsing in 1971 in om lokale accountantsorganisaties te toetsen. Daarmee moest de kwaliteit van controlewerkzaamheden,

controledossiers en accountantsverklaringen worden verbeterd (Austin en Langston, 1981). De intentie van deze collegiale toetsing was het identificeren van significante tekortkomingen binnen accountantsorganisaties en deze kenbaar maken aan de accountantsorganisaties, zodat zij herstelmaatregelen konden treffen (White et al., 1988). Het was daarmee meer een preventief dan een repressief proces (Casterella et al., 2009). Terwijl in Nederland de uitkomsten van de collegiale toetsingen alleen geanonimiseerd en geaggregeerd in een jaarverslag van het toetsingsorgaan werden gepubliceerd, zijn in de Verenigde Staten de kantoor specifieke rapporten van de collegiale toetsing publiek beschikbaar. Verschillende onderzoeksartikelen analyseren de bevindingen uit deze toetsingsrapporten en geven daarmee inzicht in de werking van de collegiale toetsing (bijvoorbeeld Wallace, 1991; Wallace en Cravens, 1994; Gramling en Watson, 2009).

2.2 Voordelen

In verschillende wetenschappelijke publicaties worden voorstanders en voordelen van het systeem van collegiale toetsing aangehaald. Mautz (1984) prijst bijvoorbeeld de educatieve en disciplinaire functies van collegiale toetsing. Grumet (2005) beargumenteert dat accountants via collegiale toetsing zelf hun eigen strengste critici zijn. Daarmee kunnen zij niet alleen hun eigen standaarden en beroepsuitoefening verbeteren, maar ook het maatschappelijk verkeer laten zien dat zij net zo vastbesloten zijn om kwaliteit te leveren als ieder ander. Verder is uit verschillende onderzoeken gebleken dat accountants zelf, in de beginjaren van het systeem, van mening zijn dat collegiale toetsingen bijdragen aan de kwaliteit van de beroepsuitoefening en te prefereren zijn boven het alternatief van overheidstoezicht (Austin en Langston, 1981; Felix en Prawitt, 1993). Onderzoek van Schneider en Ramsay (2000) heeft uitgewezen dat ook kredietverstrekkers collegiale toetsing waarderen: zij hebben meer vertrouwen in een gecontroleerde jaarrekening en zijn zelfs bereid lagere rentes te berekenen aan de controlecliënt als de accountant een collegiale toetsing heeft ondergaan.

Verschillende onderzoekers komen tot de conclusie dat de rapporten van de collegiale toetsing in de Verenigde Staten informatiewaarde hebben. Hilary en Lennox (2005) baseren hun conclusie op de bevinding dat accountantsorganisaties die een positief toetsingsrapport ontvingen er 3,5 procent meer klanten bij kregen, terwijl accountantsorganisaties die een negatief toetsingsrapport ontvingen 6,8 procent van hun klanten zagen vertrekken. Casterella et al. (2009) komen tot dezelfde conclusie op basis van hun onderzoek naar een unieke dataset van een verzekeringsbedrijf, waaruit blijkt dat de bevindingen van collegiale toetsers voorspellend zijn voor controleproblemen (namelijk voor verzekeringsclaims vanwege nalatigheid van de

accountant). Volgens deze onderzoekers bevatten de rapporten van de collegiale toetsing betrouwbare informatie over de kwaliteit van de getoetste accountantsorganisaties. Echter, na de start van het onafhankelijk toezicht door de Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB; de Amerikaanse onafhankelijke toezichthouder op accountantsorganisaties), is de reikwijdte van de collegiale toetsingsrapporten kleiner geworden. Hiermee is ook de informatiewaarde van de rapporten kleiner geworden. Daarbij komt dat accountantsorganisaties zich na de start van het toezicht door de PCAOB steeds vaker terugtrekken uit het stelsel van collegiale toetsing (Lennox en Pittman, 2009).

2.3 Nadelen

In tegenstelling tot de voorstanders van collegiale toetsingen, wijzen verschillende wetenschappers ook op de beperkingen van de collegiale toetsing. In Nederland concludeerden Majoor en Wallage (2005) al dat het stelsel van kwaliteitstoetsing op een aantal onderdelen niet voldoet aan de huidige eisen, namelijk de financiering, de adequaatheid van sancties en de openbaarmaking van rapportages. In internationale, veelal Amerikaanse, publicaties heeft de belangrijkste kritiek vooral betrekking op het beperkte aantal tekortkomingen dat door de collegiale toetsers wordt geïdentificeerd (Wallace en Cravens, 1994; Casterella et al., 2009) en het feit dat collegiale toetsers zelden tot een negatief eindoordeel komen. Uit onderzoek van Hilary en Lennox (2005) blijkt bijvoorbeeld dat 96 procent van de collegiale toetsingsrapporten positief was en slechts 0,7 procent echt 'afkeurend'. De vooral positieve toetsingsuitkomsten roepen de vraag op of de collegiale toetsing wel echt bijdraagt aan de kwaliteit van accountantscontroles. Of is collegiale toetsing uitsluitend symbolisch van aard en ondersteunt zij de notie dat alle accountants dezelfde kwaliteit leveren en niet worden beïnvloed door externe regels (Fogarty, 1996)?

In de literatuur worden verschillende verklaringen gesuggereerd voor het beperkte aantal geïdentificeerde tekortkomingen en negatieve oordelen in collegiale toetsingen: de vrijwillige deelname, de keuze van toetsers, de definitie van materialiteit, de toekomstgerichtheid van toetsingen, en de positie van de toetsing binnen de interne kwaliteitsbeheersing. In de Verenigde Staten was de deelname aan collegiale toetsingen in eerste instantie vrijwillig en niet verplicht. Accountantsorganisaties die zich niet hadden onderworpen aan de collegiale toetsingen scoorden in de daaropvolgende PCAOB-onderzoeken significant slechter (Anantharaman, 2007). Accountantsorganisaties die een negatief oordeel vreesden, kozen er blijkbaar voor zich niet te laten toetsen. Hierdoor kon het aantal geïdentificeerde tekortkomingen en negatieve oordelen van de collegiale toetsers laag blijven. Overigens waren er mogelijk onvol-

doende economische prikkels voor accountantsorganisaties om zich te onderwerpen aan de collegiale toetsingen (Francis et al., 1990). Verder bood het Amerikaanse systeem accountantsorganisaties de mogelijkheid om een andere accountantsorganisatie te kiezen die de collegiale toetsing zou uitvoeren, in plaats van het toetsingsteam dat door de beroepsorganisatie was aangewezen. Accountantsorganisaties die ervoor kozen getoetst te worden door niet-concurrenten of door kleinere accountantsorganisaties scoorden significant beter in die collegiale toetsingen dan in de daaropvolgende PCAOB-onderzoeken (Hilary en Lennox, 2005; Anantharaman, 2007). Dit doet vermoeden dat accountantsorganisaties in staat waren om toetsers te kiezen die hen gunstig gestemd waren. Overigens was in Nederland de deelname aan collegiale toetsingen niet vrijwillig, maar bood de Verordening op de kwaliteitstoetsing accountantsorganisaties wel de mogelijkheid om te verzoeken de toetsing te laten uitvoeren door een andere accountantsorganisatie in plaats van door de toetsers die het College Toetsing Kwaliteit (CTK) had aangewezen (NIVRA, 2003).⁴

Mogelijk was het aantal negatieve oordelen van collegiale toetsers zo laag, omdat de toetsers onvoldoende richtlijnen hadden om geïdentificeerde tekortkomingen als 'materieel' aan te merken (Wallace, 1991). Wellicht hadden toetsers echter ook geen noodzaak om zich met de precieze materialiteit van hun bevindingen bezig te houden. Doordat de collegiale toetsingen toekomst- en systeemgericht waren, hielden toetsers zich vooral bezig met verbeterplannen en leereffecten van hun toetsingen voor de toekomst en minder met het duiden van geconstateerde fouten in het heden (Fogarty, 1996). Deze manier van toetsen en adviseren over de toekomst, leidde er tevens toe dat collegiale toetsers in feite onderdeel werden van de interne kwaliteitsbeheersing van de accountantsorganisaties door te adviseren over verbetermaatregelen (Grumet, 2005). Hierdoor kon het gebeuren dat toetsers de implementatie van hun eigen adviezen moesten toetsen.

3 Onafhankelijk toezicht

3.1 Inleiding

Na een aantal grote boekhoudschandalen in het begin van de 21e eeuw, werd in verschillende landen wereldwijd het zelfgereguleerde toezicht op accountantsorganisaties in de vorm van collegiale toetsingen vervangen door onafhankelijke toezichthouders. De regelgevers veronderstellen hierbij dat het onafhankelijke toezicht effectiever zal zijn dan de collegiale toetsingen in het herstel van het vertrouwen in accountantsorganisaties (Van Opijnen et al., 2011). In de Verenigde Staten werd in 2004 de Sarbanes-Oxley-wet aangenomen waarin de PCAOB is aangewezen als onafhankelijke toezichthouder op accountantsorgani-

saties. Andere landen, zoals Australië, Canada en Japan volgden snel dit Amerikaanse voorbeeld. In de Europese Unie trad in 2006 de herziene Achtste Richtlijn Vennootschapsrecht in werking die eveneens onafhankelijk toezicht voorschrijft in de lidstaten. In Nederland is deze richtlijn in oktober 2006 geïmplementeerd in de Wta en is de AFM aangewezen als onafhankelijke toezichthouder.

Sinds de start van het (onafhankelijke) toezicht op accountantsorganisaties houden steeds meer wetenschappers zich bezig met dit nieuwe onderzoeksobject, vooral in de Verenigde Staten waar de onderzoeksrapporten van de PCAOB grotendeels openbaar zijn. Het aantal onderzoeken naar onafhankelijk toezicht buiten de Verenigde Staten lijkt voornamelijk beperkt tot een studie in Spanje (De Fuentes et al., 2010) en een studie in Nederland (Van Opijnen et al., 2011). De studies naar het onafhankelijke toezicht proberen veelal antwoorden te vinden op de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de bevindingen van de toezichthouder? De onderzoeken die zich met deze vraag bezighouden, bevatten vooral een beschrijving van de toezichtbevindingen, kwantitatief en kwalitatief, en van de wijze waarop de toezichthouder tot deze bevindingen is gekomen.
2. Wat is het effect van toezicht en is het toezicht effectief? Deze studies proberen met verschillende methoden en modellen aan te tonen wat de gevolgen zijn van toezicht en of het toezicht leidt tot hogere controlekwaliteit.

3.2 Beschrijvende studies

Direct na het eerste jaar van toezicht door de PCAOB, 2005, evalueerden de eerste onderzoekers de gepubliceerde PCAOB-rapporten. Door inzicht te verschaffen in de geconstateerde tekortkomingen wilden zij bijdragen aan het verbeteren van de toekomstige beroepsuitoefening (Hodowanitz en Solieri, 2005; Roybark, 2006). Ook in de daaropvolgende jaren volgden meer analyses van PCAOB-rapporten. Naast een beschrijving van de meest voorkomende bevindingen, gaan deze analyses bijvoorbeeld ook in op de wijze waarop de PCAOB haar toezicht uitvoert, namelijk risicogericht, en op de kenmerken van accountantsorganisaties met relatief veel tekortkomingen. Deze accountantsorganisaties blijken veelal kleiner te zijn (met minder partners, professionals en ander personeel), sneller te zijn gegroeid in de laatste jaren voorafgaand aan het PCAOB-onderzoek en risicovollere klanten te bedienen (kleiner, minder winstgevend en meer gefinancierd met vreemd vermogen) (Hermanson et al., 2007; Hermanson en Houston, 2008). De onderzochte accountantsorganisaties geven zelf in een enquête aan dat zij drie belangrijke oorzaken zien van de tekortkomingen: 1) ontoereikende reviewprocedures, 2) onvoldoende kennis van verslagge-

vingsregels, en 3) ontoereikende leiderschapsvaardigheden van de verantwoordelijke partners (Newman en Oliverio, 2009). Enkele onderzoeken richten zich op specifieke bevindingen, bijvoorbeeld op aanpassingen in de jaarrekening ('restatements') naar aanleiding van een PCAOB-onderzoek (Hermanson et al., 2010) of op opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordelaars (Messier Jr. et al., 2009). Een beschrijving van AFM-onderzoeken bij OOB- en niet-OOB-accountantsorganisaties⁵ in het kader van de vergunningverlening verscheen eerder al in het MAB (Pouw en Maijor, 2008).

3.3 Effect en effectiviteit van onafhankelijk toezicht

De tweede onderzoeksvraag die centraal staat in de wetenschappelijke publicaties over toezicht heeft betrekking op het effect en de effectiviteit van toezicht. In de eerste plaats lijkt het toezicht gevolgen te hebben voor de markt voor accountantscontroles, het aantal actieve accountantsorganisaties op die markt en de accountant-klantrelaties. In de tweede plaats blijken de lezers van toezichtrapporten daar een zekere informatiewaarde aan toe te kennen en daar consequenties aan te verbinden. In de laatste plaats, en zeker niet de minste, concluderen verschillende onderzoekers dat de feitelijke controlekwaliteit is toegenomen sinds (of door) het toezicht op accountantsorganisaties.

3.3.1 Markteffecten

Met het naar verwachting strengere toezicht door de PCAOB in het vooruitzicht, namen in de periode 2002-2003 significant meer accountantsorganisaties afscheid van hun beursgenoteerde klanten dan in de periode 2000-2001 (Read et al., 2004).⁶ Uiteindelijk ging de inwerkingtreding van de Sarbanes-Oxley-wet, die de PCAOB aanwees als onafhankelijke toezichthouder op accountantsorganisaties in de Verenigde Staten, gepaard met een afname van bijna vijftig procent van het aantal kleine accountantsorganisaties dat controles verrichtte bij beursgenoteerde ondernemingen. Deze afname van het aantal kleine accountantsorganisaties leidde tot een toename van de gemiddelde omvang van accountantsorganisaties en een toename van de marktconcentratie, met een veranderde marktstructuur tot gevolg. De kleine accountantsorganisaties die de markt verlieten, betroffen veelal organisaties van lagere kwaliteit: zij hadden zich niet onderworpen aan collegiale toetsing, niet voldaan aan PCAOB-standaarden en negatieve toetsings- en toezichtrapporten ontvangen (DeFond en Lennox, 2011). Van de accountantsorganisaties die zich in eerste instantie wel registreerden bij de PCAOB, viel uiteindelijk ook een deel af. Medio 2008 was gemiddeld veertien procent van de kleinere accountantsorganisaties (die driejaarlijks door de PCAOB worden onderzocht) niet langer geregistreerd bij de PCAOB. Daarnaast hadden deze organisaties bij vijf procent van hun beursgenoteerde cliënten ontslag genomen en waren zij door drie procent van hun beursgenoteerde

cliënten ontslagen. Deze marktverschuivingen vertoonden een positieve correlatie met het verschijnen van negatieve PCAOB-rapporten over deze accountantsorganisaties (Daugherty et al., 2009). Negatieve toezichtrapporten zijn voor ondernemingen reden geweest om van accountant te wisselen. Met name ondernemingen die vanwege potentiële agency-conflicten een grotere vraag hebben naar een onafhankelijke accountant⁷ switchten vaker naar een accountantsorganisatie met een positief PCAOB-rapport nadat hun huidige accountant een negatief PCAOB-rapport ontving (Abbott et al., 2008). Met name de kleinste accountantsorganisaties lijken op deze manier uit de markt te zijn gedrukt (Daugherty et al., 2009). De accountantsorganisaties die wel actief bleven in de markt onderzonden na de eerste ronde van toezichtonderzoeken door de PCAOB nadelen van het toezicht bij het aantrekken en behouden van cliënten en personeel en moesten meer uren maken en hogere kosten in rekening brengen bij cliënten (Daugherty en Tervo, 2010).

3.3.2 Informatiewaarde van toezichtrapporten en sancties

Het toezicht op accountantsorganisaties heeft als doel de publieke functie van de accountantsverklaring te waarborgen en het vertrouwen in de financiële markten te bevorderen.⁸ Toezichthouders beogen dit doel te bereiken door toezicht te houden op de naleving van wet- en regelgeving en onderzoek te verrichten naar de kwaliteit van de beroepsuitoefening. Door publiekelijk te rapporteren over zijn werkwijze en bevindingen maakt de toezichthouder inzichtelijk hoe het toezicht is uitgevoerd en wat de kwaliteit van de onder toezicht staande accountantsorganisaties is. Als een accountantsorganisatie naar het oordeel van de toezichthouder ernstige tekortkomingen vertoont, dan zal de toezichthouder sancties opleggen. De vraag is wat het effect, of de zogenoemde informatiewaarde, is van deze toezichtrapporten en opgelegde sancties.

Offermanns en Peek (2011) onderzoeken of de informatie in de rapporten van de PCAOB van belang is voor investeerders door te kijken naar de beurskoers rondom het moment van publicatie van die rapporten. Zij vinden een statistisch en economisch significante beurskoersreactie en concluderen dat de toezichtrapporten een belangrijk signaal voor controlekwaliteit zijn. Dit geldt met name voor de rapporten die tekortkomingen in de verslaggeving vermelden en voor de rapporten die een ‘verrassend’ oordeel bevatten (dat wil zeggen: alle rapporten van een eerste toezichtonderzoek en alle rapporten van een tweede toezichtonderzoek waarvan het oordeel afwijkt van het vorige onderzoek). Callaway Dee et al. (2011) onderzoeken of de beurskoers ook gevoelig is voor sancties die de PCAOB oplegt. Zij bestuderen het beurskoerseffect van de eerste sanctie die de PCAOB oplegde aan een Big 4-kantoor (op 10 december 2007 aan Deloitte, inzake de 2003-controle van

Ligand Pharmaceuticals Incorporated). Deze sanctie bleek gemiddeld een negatief effect te hebben op de beurskoers van alle klanten van Deloitte (in de Verenigde Staten). Investeerders hebben blijkbaar hun waardering van alle klanten van de bestraft accountantsorganisatie naar beneden bijgesteld, zodra een probleem in de kwaliteitsbeheersing van die accountantsorganisatie openbaar werd gemaakt.

Toezichtrapporten hebben niet alleen effect op de beurskoers van controlecliënten. Uit een experiment blijkt dat de gepubliceerde PCAOB-rapporten en vooral ook de publieke reactie van accountantsorganisaties op die rapporten (door bevestiging van de bevindingen in plaats van ze te ontkennen) een positieve invloed hebben op het vertrouwen dat investeerders stellen in de accountantsverklaring (Robertson en Houston, 2010).

Andere onderzoekers plaatsen hun vraagtekens bij de informatiewaarde van toezichtrapporten. Zo zou de informatiewaarde van PCAOB-rapporten bijvoorbeeld lager zijn dan de informatiewaarde van collegiale-toetsingsrapporten, omdat de PCAOB-rapporten geen bevindingen bevatten over tekortkomingen in de kwaliteitsbeheersing en omdat zij geen totaaloordeel of -kwalificatie geven over de accountantsorganisatie (Hodowanitz en Solieri, 2005). De onderzoeksresultaten van Lennox en Pittman (2009) laten zien dat controlecliënten zich niet laten leiden door deze gebreken in de toezichtrapporten bij het kiezen van een accountant. Glover et al. (2009) beargumenteren dat het toezicht door de PCAOB niet in staat zal zijn de gestelde doelen te behalen, onder andere door ineffectieve en te late presentatie van onderzoeksbevindingen. Een andere beperking in de informatiewaarde van toezichtrapporten wordt mogelijk veroorzaakt door het gebruik van anekdotische voorbeelden van tekortkomingen in die rapporten zonder vermelding van statistische context (over bijvoorbeeld de steekproefomvang). Voorbeelden in toezichtrapporten kunnen een onjuist totaalbeeld over de desbetreffende accountantsorganisatie veroorzaken. Zelfs het toevoegen van statistische informatie blijkt niet voldoende: lezers van dergelijke rapporten blijven gefocust op de gepresenteerde voorbeelden en nemen de statistische context onvoldoende mee in hun totaalbeeld (Wainberg et al., 2010).

Het feit dat een toezichtrapport weinig informatiewaarde zou hebben, betekent echter niet dat het toezicht niet heeft bijgedragen aan het verbeteren van de controlekwaliteit (DeFond, 2010).

3.3.3 Toename controlekwaliteit

Verscheidende wetenschappers hebben onderzocht of de kwaliteit van accountantscontroles is toegenomen sinds de start van het toezicht. Omdat de controlekwaliteit voor buitenstaanders, en dus ook voor de meeste wetenschappers, niet zichtbaar is, wordt veelal gebruikgemaakt van

modellen en methoden om de controlekwaliteit te benaderen. Een veelgebruikte methode is te kijken naar de mate van accruals-gebaseerde winststuring in de jaarrekeningen van controlecliënten. Eerder onderzoek ondersteunt de hypothese dat kwalitatief goede accountants de mate van deze winststuring beperken (Becker et al., 1998; Francis et al., 1999). Dit betekent dat 'goede' accountants⁹ over het algemeen controlecliënten bedienen met gemiddeld minder winststuring in hun jaarrekeningen, terwijl in de jaarrekeningen van de controlecliënten van 'slechte' accountants gemiddeld sprake is van meer winststuring. Op basis van dit uitgangspunt concluderen Gunny en Zhang (2009) dat de PCAOB een adequaat onderscheid heeft kunnen maken tussen 'goede' en 'slechte' accountants. Bij controlecliënten van accountantsorganisaties die een negatief PCAOB-rapport hebben ontvangen is sprake van significant meer accruals-gebaseerde winststuring dan bij controlecliënten van accountantsorganisaties met een positief PCAOB-rapport. Volgens deze studie bleek de collegiale toetsing daarentegen niet in staat dit onderscheid te maken: de onderzoekers vonden geen significant verschil in de hoeveelheid winststuring bij controlecliënten van accountantsorganisaties die van de collegiale toetsers een positief of een negatief oordeel ontvingen. Vergelijkbare resultaten zijn gevonden in de Nederlandse context: accountantsorganisaties waarbij de AFM ten tijde van vergunningverlening in eerste instantie materiële bevindingen had, hebben controlecliënten met gemiddeld meer winststuring dan accountantsorganisaties waarbij de AFM geen materiële bevindingen had (Van Opijnen et al., 2011).¹⁰ Een dergelijk verschil in winststuring is niet zichtbaar bij controlecliënten van accountantsorganisaties met een eerder ontvangen positief of negatief oordeel van collegiale toetsers van het CTK, de Raad van Toezicht Bedrijfsuitoefening Accountants-Administratieconsulenten (RvTBAA) en de Samenwerkende Registeraccountants en Accountants-Administratieconsulenten (SRA).

Carcello et al. (2008) vinden dat in het jaar na de eerste PCAOB-toetsingen de mate van winststuring bij controlecliënten significant is afgenomen, wat een indicatie is voor toegenomen controlekwaliteit. Na het tweede jaar blijkt de mate van winststuring nog verder te zijn afgenomen. Een vergelijkbare afname van winststuring na een collegiale toetsing door de AICPA vinden de onderzoekers echter niet. In Spanje blijkt de controlekwaliteit significant toe te nemen in de periode vanaf het moment dat de toezichthouder een onderzoek start dat uiteindelijk tot een sanctie leidt (De Fuentes et al., 2010). Uit dit onderzoek blijkt verder dat de Spaanse toezichthouder geen geïsoleerde gevallen sanctioneert, maar straffen oplegt aan accountants die gemiddeld bij al hun cliënten een lagere controlekwaliteit bieden dan accountants waaraan de toezichthouder geen sanctie heeft opgelegd.

Een andere veelgebruikte maatstaf voor controlekwaliteit is de mate waarin accountants in hun accountantsverklaring melding maken van continuïteitsproblemen bij ondernemingen in financiële problemen. Hierbij wordt verondersteld dat 'goede' accountants vaker een dergelijke accountantsverklaring afgeven dan 'slechte' accountants. Accountants blijken vaker een continuïteitsparagraaf op te nemen in hun accountantsverklaring bij ondernemingen met financiële problemen nadat de PCAOB een onderzoek heeft uitgevoerd en tekortkomingen heeft geconstateerd bij de accountantsorganisatie dan voorafgaand aan het PCAOB-onderzoek (Gramling et al., 2011). Bij accountantsorganisaties met positieve PCAOB-rapporten is een dergelijke toename in continuïteitsparagrafen niet zichtbaar.

Accountantsorganisaties met tekortkomingen in een PCAOB-onderzoek blijken na dat onderzoek hogere bedragen in rekening te brengen voor controleopdrachten en meer professionals in dienst te nemen (Offermanns, 2011). Dit duidt op een verhoogde (kwaliteits)inspanning van die accountantsorganisaties als reactie op de bevindingen van de PCAOB.

Accountantsorganisaties die voor een tweede keer zijn onderzocht door de PCAOB laten een significante kwaliteitsverbetering zien: de toezichtrapporten zijn veel positiever dan bij de eerste onderzoeksrunde en vermelden minder tekortkomingen (Hermanson en Houston, 2009). Deze conclusie wordt echter niet door iedereen gedeeld: Lennox (2009) stelt dat de PCAOB-rapporten positiever zijn geworden, omdat de PCAOB minder controleopdrachten beoordeelt en niet omdat de kwaliteit van de accountantsorganisaties is toegenomen. Hij concludeert dat de PCAOB-onderzoeken in de loop van de tijd minder grondig zijn geworden en niet hebben bijgedragen aan een verhoging van de controlekwaliteit.

4 Conclusie

Wetenschappelijke onderzoeksresultaten en inzichten kunnen bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit van de beroepsuitoefening, de regelgeving en het toezicht daarop. Dit artikel geeft een globaal overzicht van de meest relevante wetenschappelijke studies ten aanzien van het toezicht op accountantsorganisaties: in eerste instantie door middel van collegiale toetsingen en later door onafhankelijk toezicht. Deze studies kunnen van belang zijn voor accountants in de openbare praktijk, regelgevers en toezichthouders.

De studies naar collegiale toetsingen en onafhankelijk toezicht geven inzicht in de voor- en nadelen en de effecten van deze systemen van toezicht. Hoewel uit de overwegingen bij het vervangen van collegiale toetsingen door onafhankelijk toezicht blijkt dat dit vooral een beleidsmatige en politieke keuze was, lijkt deze keuze wel ondersteund door wetenschappelijke onderzoeksresultaten.

Verskillende studies tonen immers aan dat de collegiale toetsingen maar een zeer beperkt aantal tekortkomingen identificeerden en zelden tot een negatief eindoordeel kwamen. Onafhankelijke toezichthouders lijken een stuk kritischer. Volgens Carcello et al. (2008) heeft het toezicht door een onafhankelijke toezichthouder (bijvoorbeeld de PCAOB) een aantal structurele voordelen ten opzichte van de collegiale toetsingen door de beroepsgroep zelf (bijvoorbeeld de AICPA): waarschijnlijk zijn PCAOB-toezichthouders onafhankelijker en objectiever, hebben meer expertise en besteden meer aandacht en middelen aan het toezichtproces dan voorheen het geval was bij de collegiale toetsingen.

Het wetenschappelijke onderzoek laat echter ook zien dat ook het onafhankelijke toezicht nog aandachtspunten heeft. Verschillende studies laten zien wat de effecten zijn van openbaarmaking van toezichtinformatie, bijvoorbeeld op het vertrouwen van beleggers, de beurskoers van controlecliënten en de keuze van controlecliënten voor een bepaalde accountant. Regelgevers en toezichthouders kunnen deze onderzoeksresultaten gebruiken om te bepalen welke toezichtinformatie openbaar gemaakt zou moeten worden en in welke vorm. Dit gebeurt immers nog niet op een consistente wijze. In de Verenigde Staten maakt de PCAOB bijvoorbeeld minder kantoor specifieke informatie openbaar dan de AICPA voorheen deed. In Nederland maakt de AFM daarentegen in beginsel helemaal geen kantoor specifieke toezichtbevindingen openbaar (tenzij er een boete is opgelegd), maar beperkt zich tot een jaarlijkse geanonimiseerde totaalrapportage.

De meeste studies die hebben onderzocht of de kwaliteit van accountantscontroles is toegenomen sinds de start van het toezicht komen tot de conclusie dat het toezicht inderdaad een positief effect heeft op kwaliteit. Hierbij moeten twee belangrijke kanttekeningen worden gemaakt. In de eerste plaats hebben wetenschappers zelden of nooit directe toegang tot controledossiers en zij moeten daarom controlekwaliteit benaderen met modellen. De daadwerke-

lijke controlekwaliteit kunnen zij niet betrekken in hun onderzoeken. Een intensievere samenwerking tussen de wetenschap en accountantsorganisaties kan robuustere onderzoeksresultaten opleveren die direct toepasbaar zijn in de praktijk. In de tweede plaats hebben de meeste wetenschappelijke studies naar het toezicht op accountantsorganisaties betrekking op de Amerikaanse auditmarkt en het toezicht dat de PCAOB daarop uitvoert. Het aantal studies buiten de Verenigde Staten is voornamelijk zeer beperkt. Mogelijk zijn de bevindingen uit de Amerikaanse context ook van toepassing in bijvoorbeeld de Europese context. Hoewel het toezicht op accountantsorganisaties in Europa is gebaseerd op één Europese richtlijn, betreft deze richtlijn een vorm van minimumharmonisatie, waardoor lidstaten een zekere mate van vrijheid hebben bij de precieze invulling van het toezicht binnen hun landsgrenzen. Het blijft dus een interessante onderzoeksvraag of het toezicht in deze verschillende institutionele omgevingen evenveel effect heeft en net zo effectief is. En zelfs dan blijft het een open vraag of het onafhankelijke toezicht daadwerkelijk effectief zal zijn en de controlekwaliteit zal verbeteren, gelet op het relatief kleine aantal echte controleschandalen dat heeft plaatsgevonden. Voor het vertrouwen in accountants is echter met name de maatschappelijke perceptie erg belangrijk, aangezien de daadwerkelijke controlekwaliteit niet zichtbaar is voor de buitenwereld. Het toezicht is dus misschien wel net zo belangrijk voor de perceptie van de controlekwaliteit als voor de daadwerkelijke verbetering van de controlekwaliteit (Francis, 2004). ■

Drs. M. van Opijnen RA is parttime PhD-student verbonden aan de Universiteit Maastricht en senior beleidsmedewerker bij de Autoriteit Financiële Markten. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Noten

1 In dit artikel wordt steeds gesproken over collegiale toetsing als tegenhanger van onafhankelijk (publiek) toezicht. Hiermee wordt bedoeld op het stelsel van kwaliteitstoetsing of kwaliteitsonderzoek zoals dat in Nederland werd uitgevoerd door of namens de beroepsorganisaties NIVRA en NOvAA, evenals op de 'peer reviews' zoals beschreven in de Engelstalige literatuur.

2 Onlangs riep bijvoorbeeld Göran Tidström, voorzitter van IFAC, tijdens het zesde symposium van de European Auditing Research Network in

Bergen (Noorwegen), nog op tot intensievere samenwerking tussen wetenschappers, beroepsbeoefenaren, regelgevers en toezichthouders.

3 Hierbij is vooral gebruikgemaakt van EBSCOhost, SSRN en het internet. EBSCOhost is een online database waarin een breed aanbod van academische tijdschriften digitaal toegankelijk is (o.a. beschikbaar voor studenten en medewerkers van de Universiteit Maastricht). SSRN (Social Science Research Network; www.ssrn.com) is een vrij toegankelijke online database waarin vooral working

papers zijn opgenomen en abstracts van artikelen die in het reviewproces zitten bij academische tijdschriften. Hoewel beide databases openstaan voor onderzoek uit de hele wereld, blijkt het onderzoek naar toezicht op accountantsorganisaties (nog) vooral beperkt tot de Verenigde Staten. De meeste bevindingen die in dit artikel worden beschreven, zijn dan ook gebaseerd op Amerikaans onderzoek.

4 Zie artikel 21, eerste lid, van de Verordening op de kwaliteitstoetsing, in werking getreden op 1 januari 2003.

5 OOB-accountantsorganisaties zijn accountantsorganisaties die ook wettelijke controles verrichten bij organisaties van openbaar belang (o.a. beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeraars). Niet-OOB-accountantsorganisaties verrichten alleen wettelijke controles bij overige ondernemingen en instellingen.

6 Read et al. (2004) hebben aan de hand van Form-8Ks (de formulieren waarmee bij de Securities and Exchange Commission (SEC) o.a. melding moet worden gemaakt van de redenen voor een beëindigde accountant-klantrelatie) en interviews met audit partners onderzocht hoeveel accountantsorganisaties hebben aangegeven niet langer controles meer te verrichten voor beursgenoteerde ondernemingen om zo een registratie bij de PCAOB en het daarbij behorende toezicht te vermijden.

7 Gebaseerd op de agencytheorie hebben ondernemingen met bijvoorbeeld een striktere scheiding tussen eigendom (aandeelhouder-schap) en management, een grotere omvang, meer uitgaven van aandelen en een effectievere auditcommissie meer belang bij een kritische externe beoordeling van de jaarcijfers door een onafhankelijke accountant (Abbott et al., 2008).

8 Zie de inleiding van de Wet toezicht accountantsorganisaties. In de Verenigde Staten heeft de PCAOB zich een vergelijkbaar doel gesteld. Zie www.pcaobus.org.

9 Hoewel in deze paragraaf steeds wordt gesproken over goede en slechte 'accountants', kan hier ook 'accountantsorganisaties' worden gelezen.

10 In de periode van januari 2007 tot augustus 2008 heeft de AFM de vergunningaanvra-

gen onder het overgangsregime van de Wta beoordeeld. Deze beoordeling bestond voor alle accountantsorganisaties uit een desktop onderzoek en voor een groot aantal accountantsorganisaties uit een onderzoek ter plaatse. Het doel van deze beoordelingen was het vaststellen of de accountantsorganisaties voldeden aan de regels die bij en krachtens de Wta zijn gesteld. Deze beoordelingen hadden twee mogelijke initiële uitkomsten: materiële bevindingen of geen materiële bevindingen. In het geval de AFM geen materiële bevindingen had, werd de accountantsorganisatie medegedeeld dat zij een vergunning zou verkrijgen. In het geval de AFM wel materiële bevindingen had, werd de accountantsorganisatie in staat gesteld op korte termijn herstelmaatregelen te treffen om een afwijzing van de vergunningaanvraag te voorkomen (Van Opijnen et al., 2011).

Literatuur

■ Abbott, L.J., K. Gunny en T.C. Zhang (2008), When the PCAOB talks, who listens? Evidence from client firm reaction to adverse, GAAP-deficient PCAOB inspection reports; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1266950>.

■ Anantharaman, D. (2007), How objective is peer review? Evidence from self-regulation of the accounting profession; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1015810>.

■ Austin, K.R. en D.C. Langston (1981), Peer review: Its impact on quality control, *Journal of Accountancy*, vol. 152, no. 1 (July), pp. 78-82.

■ Becker, C.L., M.L. DeFond, J. Jiambalvo en K.R. Subramanyam (1998), The effect of audit quality on earnings management, *Contemporary Accounting Research*, vol. 15, no. 1, pp. 1-24.

■ Bosman, R. en R. Vergoossen (2008), Het nieuwe institutionele raamwerk voor het openbare accountantsberoep, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 82, no. 3, pp. 98-107.

■ Callaway Dee, C., A. Lulseged en T. Zhang (2011), Client stock market reaction to PCAOB sanctions against a Big 4 auditor, *Contemporary Accounting Research*, vol. 28, no. 1, pp. 263-291.

■ Carcello, C.L., C. Hollingsworth en S. Mastrolia (2008), The effect of PCAOB inspections on Big 4 audit quality, Working paper, University of Tennessee, TN.

■ Casterella, J.R., K.L. Jensen en W.R. Knechel (2009), Is self-regulated peer review effective at signaling audit quality? *The Accounting Review*, vol. 84, no. 3, pp. 713-735.

■ Dassen, R. en R. Roos (2007), Wet toezicht accountantsorganisaties; een beschouwing, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 81, no. 5, pp. 174-185.

■ Daugherty, B., D. Dickens en W.A. Tervo (2009), The Impact of PCAOB inspections on triennially inspected auditing firms, Working paper, University of Wisconsin.

■ Daugherty, B. en W. Tervo (2010), PCAOB inspections of smaller CPA firms: The perspective of inspected firms, *Accounting Horizons*, vol. 24, no. 2, pp. 189-219.

■ De Fuentes, B., I. Cristina, M. Muñoz en M.C. Pucheta Martinez (2010), Disciplinary sanctions and audit quality: Empirical evidence from an external oversight system; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1636730>.

■ DeFond, M. L. (2010), How should the auditors be audited? Comparing the PCAOB inspections with the AICPA peer reviews, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 49, no. 1/2, pp. 104-108.

■ DeFond, M.L. en C. Lennox (2011), The effect of SOX on small auditor exits and audit quality, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 52, no. 1, pp. 21-40.

■ Dinant, J. en S. Majoor (2005), Extern onafhankelijk toezicht op de kwaliteit van de accountantscontrole, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 79, no. 11, pp. 540-544.

■ Felix, W.F. en D.F. Prawitt (1993), Self-regulation: An assessment by SECPS members, *Journal of Accountancy*, vol. 176, no. 1, pp. 20-21.

■ Fogarty, T.J. (1996), The imagery and reality of peer review in the U.S.: Insights from institutional theory, *Accounting, Organizations and Society*, vol. 21, no. 2/3, pp. 243-267.

■ Francis, J.R. (2004), What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, vol. 36, no. 4, pp. 345-368.

■ Francis, J.R. (2011), A framework for understanding and researching audit quality, *Auditing, A Journal of Practice and Theory*, vol. 30, no. 2, pp. 125-153.

■ Francis, J.R., W.T. Andrew Jr. en D.T. Simon (1990), Voluntary peer reviews, audit quality, and proposals for mandatory peer reviews, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, vol. 5, no. 3, pp. 369-378.

■ Francis, J.R., E.L. Maydew en H.C. Sparks (1999), The role of Big 6 auditors in the credible reporting of accruals, *Auditing, A Journal of Practice and Theory*, vol. 18, no. 2, pp. 17-34.

- Glover, S.M., D.F. Prawitt en M.H. Taylor (2009), Audit standard setting and inspection for U.S. public companies: A critical assessment and recommendations for fundamental change, *Accounting Horizons*, vol. 23, no. 2, pp. 221-237.
- Gramling, A.A., J. Krishnan en Y. Zhang (2011), Are PCAOB-identified audit deficiencies associated with a change in reporting decisions of triennially inspected audit firms? *Auditing, A Journal of Practice and Theory*, vol. 30, no. 3, pp. 59-79.
- Gramling, A.A. en M.G. Watson (2009), Analysis of peer review reports: A focus on deficiencies of the top 20 triennially inspected firms, *Current Issues in Auditing*, vol. 3, no. 2, pp. A1-A14.
- Grumet, L. (2005), Rethinking the 'peer' in peer review, *Accounting Today*, vol. 19, issue 17 (September), p. 6 en 31.
- Gunny, K. en T.C. Zhang (2009), PCAOB inspection reports and audit quality. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=952558>.
- Hermanson, D.R. en R.W. Houston (2008), Quality control defects revealed in smaller firms' PCAOB inspection reports, *CPA Journal*, vol. 78, no. 12, pp. 36-39.
- Hermanson, D.R. en R.W. Houston (2009), Evidence from the PCAOB's second inspections of small firms, *CPA Journal*, vol. 79, no. 2, pp. 58-60.
- Hermanson, D.R., R.W. Houston en J.C. Rice (2007), PCAOB inspections of smaller CPA firms: Initial evidence from inspection reports, *Accounting Horizons*, vol. 21, no. 2, pp. 137-152.
- Hermanson, D.R., R.W. Houston en Z. Ye (2010), Accounting restatements arising from PCAOB inspections of small audit firms, *The CPA Journal*, vol. 80, no. 9, pp. 68-70.
- Hilary, G. en C. Lennox (2005), The credibility of self-regulation: Evidence from the accounting profession's peer review program, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 40, no. 1-3, pp. 211-229.
- Hodowanitz, J. en S.A. Solieri (2005), Guarding the guardians, *Strategic Finance*, vol. 87, no. 2, pp. 47-53.
- Lennox, C. (2009), PCAOB inspections of small audit firms and audit quality. Working paper, Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong.
- Lennox, C. en J. Pittman (2009), Auditing the auditors: Evidence on the recent reforms to the external monitoring of audit firms, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 49, no. 1/2, pp. 84-103.
- Majoor, B. en Ph. Wallage (2005), Is het huidige stelsel van kwaliteitstoetsing nog levensvatbaar? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 79, no. 11, pp. 545-555.
- Mautz, R. (1984), Self-regulation: Criticism and a response, *Journal of Accountancy*, vol. 157, no. 4 (April), pp. 56-66.
- Messier Jr., W.F., T.M. Kozloski en N. Kotchetova-Kozloski (2009), An analysis of SEC and PCAOB enforcement actions against engagement quality reviewers, Working paper.
- Minister van Economische Zaken. (2003), *Brief van de Minister van Economische Zaken, Evaluatie accountantswetgeving, 19 februari 2003*, Kamerstukken II 2002/03, 28 090, nr. 5.
- Ministerie van Financiën. (2004), *Wet toezicht accountantsorganisaties, Memorie van toelichting*, Kamerstukken II 2003/04, 29 658, nr. 3.
- Newman, B.H. en M.E. Oliverio (2009), PCAOB inspections: Perceptions of triennial firms with no-deficiency inspections, Working paper; Available at: http://digitalcommons.pace.edu/lubinfaculty_workingpapers/.
- NIVRA, Koninkrijk (2003), Verordening op de kwaliteitstoetsing.
- Offermanns, M. (2011), Audit firm inspections and audit fees, Working paper, Maastricht University.
- Offermanns, M. en E. Peek (2011), Investor reactions to PCAOB inspection reports; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1807994>.
- Pouw, F. en S. Maijor, S. (2008), Accountantstoezicht in toekomstig perspectief - Van nationaal naar internationaal toezicht, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 82, no. 3, pp. 109-117.
- Pouw, F., P. Sebrechts en T. Sturmans (2004), Vanuit een breed publiek belang naar onafhankelijk toezicht: de Wta, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 78, no. 12, pp. 554-561.
- Read, W.J., D.V. Rama en K. Raghunandan (2004), Local and regional audit firms and the market for SEC audits, *Accounting Horizons*, vol. 18, no. 4, pp. 241-254.
- Robertson, J.C. en R.W. Houston (2010), Investors' expectations of the improvement in the credibility of audit opinions following PCAOB inspection reports with identified deficiencies, *Accounting and the Public Interest*, vol. 10, pp. 36-56.
- Roybark, H.M. (2006), An analysis of audit deficiencies based on PCAOB inspection reports issued during 2005, *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, vol. 6, no. 2, pp. 125-154.
- Schneider, A. en R.J. Ramsay (2000), Assessing the value added of peer and quality reviews of CPA firms, *Research in Accounting Regulation*, vol. 14, pp. 23-28.
- Van Opijnen, M., K. Van de Poel en A. Vanstraelen (2011), Public oversight and audit quality: Evidence from public oversight of audit firms in the Netherlands; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1916558>.
- Vergoossen, R. en Ph. Wallage (2004), Toezicht op het accountantsberoep - Ontwikkelingen in de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Nederland en Duitsland, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 78, no. 12, pp. 542-553.
- Wainberg, J., T. Kida, M.D. Piercey en J.F. Smith (2010), An investigation into PCAOB reporting deficiencies, Working paper, University of Waterloo and University of Massachusetts at Amherst.
- Wallace, W.A. (1991), Peer review filings and their implications in evaluating self-regulation, *Auditing, A Journal of Practice and Theory*, vol. 10, no. 1, pp. 53-68.
- Wallace, W.A. en K.S. Cravens (1994), An exploratory content analysis of terminology in public accounting firms' response to AICPA peer reviews, *Research in Accounting Regulation*, vol. 8, no. 3-32.
- White, G.T., J.C. Wyer en E.C. Janson (1988), Peer review: Proposed regulations and current compliance, *Accounting Horizons*, vol. 2, no. 2, pp. 27-30.